

nánosom mémov a o slovo sa prihlásia formou duševnej nestability a citového prázdna.“ (s. 92). Inými slovami, človek potrebuje asi vyššie ciele ako len zábavu.

Nie je jasné, prečo by snaha o všetkom otvorene hovoriť znamenala stratu zodpovednosti (s. 114). Nie je to práve naopak?

Kniha je zaujímavým prínosom do sporu liberalizmu a náboženského fundamentalizmu. Lenže, ako mnohé iné pokusy podobného druhu, kritický čitateľ zostáva nepresvedčený... Človek potrebuje aj duchovno, ale Božia vôľa a božie zákony sú príliš neistým vodidlom v reálnom živote.

Andrej Škol kay

Andrej Škol kay
Katedra humanitných vied
FMK UCM v Trnave
nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava

VÝZNAM A JAZYKOVÉ HRY VO FAREBNÝCH KNIHÁCH

LUDWIG WITTGENSTEIN: Modrá a Hnedá kniha
Bratislava, Kalligram 2002, 296 strán. Preložil Dezider Kamhal.

Wittgenstein je v rámci histórie filozofie považovaný za jedného z najvýznamnejších filozofov. Rovnako ide o jednu z najdiskutabilnejších osobností. Svedčí o tom fakt, že po napísaní *Logicko-filozofického traktátu* sa odmlčal, nakoľko si myslel, že ako filozof už nemá ďalšie čo povedať. Všetko, čo sa dalo povedať, podľa neho povedal. Výsledkom *Traktátu* bolo, že máme hovoriť len to, čo sa dá, čo znamená vypovedať len exaktné (v ideálnom prípade elementárne) vety. Potom vety etiky či estetiky nemajú zmysel. Neskôr svoj názor zrevidoval, znova premyslel niektoré filozofické problémy. A práve tieto jeho úvahy sú zapísané v tzv. farebných knihách, *Modrej* a *Hnedej*, ktoré si môžete prečítať. Ide o kritiku ideí, ktoré presadzoval v *Traktáte*, nakoľko zistil, že požiadavky exaktného vyjadrovania v jazyku nie sú výsledkom, ale požiadavkou logiky. Bežný jazyk sa neriadí zákonmi logiky. V jazyku hráme mnohé tzv. jazykové hry, čo je ústredný termín jeho ďalších myšlienok. Jazyk už nechápe ako kalkul s ostro vymedzenými pravidlami. Svoje úvahy najprv vysvetľoval svojim dvom študentom, matematikovi Frankovi Ramseyu a ekonómovi Pierovi Sraffovi, keď začal pôsobiť v Cambridge od roku 1929. Krátko na to z Anglicka odišiel. Po návrate do Cambridge okolo roku 1933 jeho nový spôsob filozofovania začal byť známy vďaka „farebným knihám“, najmä *Modrej*. *Modrá kniha* obsahuje prednášky, ktoré Wittgenstein prednášal v rokoch 1933 – 1934. Stala sa jediným priamym zdrojom Wittgensteinových nových myšlienok. *Hnedú knihu* diktoval svojim dvom žiakom Francisovi Skinnerovi a Alice Ambroseovej počas rokov 1934 – 1935. Opisuje v nej početné jazykové hry a prípady ich používania. Zdôrazňuje funkciu slov v jazyku, funkciu ich používania, závislosť slov od jazykových hier. Používa príklady s farebnými škvrnami, napr. červenej, príklady šachovej partie,

postupnosti čísel, ktoré môžeme nájsť aj vo *Filozofických skúmaniach*, ktoré vyšli posmrtné.

V rámci klasifikácie teórie významu (pozri Edwards, P. (ed.): *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 5 alebo Marciszewski, W. (ed.): *Mala encyclopedia logiki*) zaradíme Wittgensteina do teórie významu ako použitia. Povedať, že výraz má taký a taký význam, je v tomto chápaní len spôsobom vyjadrenia toho, že sa používa takým a takým spôsobom. Táto teória sa riadi heslom: Nehľadajme význam, ale použitie. Táto tradícia pochádza práve od Wittgensteina. Tieto svoje myšlienky sformuloval už vo svojej *Modrej knihe*, čím si získala našu pozornosť a opätovný záujem. Neskôr sa k nim vrátil, znova ich prepracoval a napokon prezentoval vo svojom diele *Filozofické skúmania*. Základom jeho koncepcie je pragmatický pohľad na jazyk. Vetu chápe ako nástroj na vyjadrenie myšlienky, jej význam (či zmysel) ako jej použitie. Apeluje na rôznosť použitia jazyka a zameriava pozornosť na používateľa jazyka. Preto podľa mňa jeho koncepciu nemožno považovať za sémantickú, ale za pragmatickú. Nezávisle od neho takto chápe význam aj Adjukiewicz. Táto koncepcia úzko súvisí s neopozitivistickou teóriou významu ako spôsobu verifikácie. Veta má význam vtedy, keď niečo označuje. Určenie významu je empirickou záležitosťou. Význam výrazu potom uchopíme vtedy, keď ho vieme správne použiť. Wittgensteinova koncepcia je antiasociačná, teda výraz zostáva ten istý, pričom naše predstavy, ktoré daný výraz vyvoláva, sa môžu meniť. Slovo „význam“ nepodlieha objektu, ktorý je označený daným výrazom, v žiadnej oblasti (ani v psychickej, materiálnej či abstraktnej). Udeliť význam výrazu znamená ukázať, ako výraz vstupuje do jazykových hier. Význam výrazu neexistuje samostatne, ale je spôsobom použitia daného výrazu, ktorý sa nachádza v empiricky overiteľnom svete. Na toto stanovisko neskôr nadväzuje tzv. oxfordská škola filozofie jazyka, ktorá považuje Wittgensteina za svojho iniciátora. V súčasnosti jej hlavnými predstaviteľmi sú Strawson a Ryle.

Wittgenstein začína svoju *Modrú knihu* základnou otázkou lingvistickej filozofie: „Čo je to význam slova?“ Začína sa tak dlhá cesta filozofie jazyka, po ktorej „kráčal“ aj Wittgenstein vo svojich úvahách. Túto otázku rozkladá na dve: Čo je význam? a Čo je význam slova?, pričom si kladie ďalšiu otázku: Čo je vysvetlenie významu?. Wittgenstein hovorí o vysvetlení významu ako o procese, ktorý sa deje pomocou verbálnych a ostenzívnych definícií. Zároveň poukazuje na to, že verbálne definície nám neposkytujú žiadne nové, relevantné informácie a ostenzívne definície pre mnohé slová, napr. „jeden“, „číslo“, „nie“ a iné, neexistujú. No i tak sú zrejme ostenzívne definície podľa Wittgensteina najdôležitejším prostriedkom na to, aby sme slovu priradili význam. „Vysvetlime teda slovo ‘tove’ tak, že ukážeme na ceruzku a povieme: ‘Toto je tove.’“ (s. 26). Treba si však uvedomiť, že slová ostenzívnej definície nič nepredikujú. Preto na vysvetlenie slova „tove“ môžeme použiť nekonečné množstvo iných (deskriptívnych) výrazov.

Ďalšia problematika, s ktorou sa tu stretáme, je interpretácia jazykových výrazov. Ak mi napríklad niekto povie, aby som mu priniesol knihu z knižnice, ako mám vedieť, ktorú má hovorca na mysli? Akt interpretácie úzko súvisí s našimi mentálnymi aktmi. To nie je oblasť výskumu sémantiky alebo pragmatiky, ale skôr filozofie mysle či psychológie. Bez duševných procesov, ako píše Wittgenstein, sú jazykové výrazy mŕtve.

Myšlienka, ktorú veta vyjadruje, môže – ale aj nemusí – byť pravdivá vzhľadom na skutočnosť, realitu. Potom o tom, čo veta vyjadruje, sme schopní uvažovať. No ak by

sme sa pýtali na pravdivosť myšlienky vety, museli by sme danú vetu ohodnotiť, a to v tradičnej logike buď ako Pravda, alebo Nepravda. Wittgenstein však zdôrazňuje, že na to, aby veta vyjadrovala myšlienku, nestačí len to, že daná veta existuje, ale musí byť použitá. To je veľmi dôležité, nakoľko teória významu ako použitia (Wittgenstein), či teória rečových aktov (Austin, Searle) bazíruje na ich použití v danom kontexte, na rozdiel od logickej sémantiky (Frege, Russell).

Wittgenstein píše, že význam výrazu sa utvára v našej myslí (pozri s. 30). Je potom význam akási mentálna entita? Je to nejaká psychická či psychologická samostatne existujúca entita? Ak by to tak bolo, bol by som znepokojený, lebo by to znamenalo, že význam jedného a toho istého výrazu sa môže meniť vzhľadom na psychické procesy odohrávajúce sa v každom jedincovi individuálne či vzhľadom na psychologické javy naň pôsobiace. Ak by tomu tak bolo, komunikácia by podľa mňa mnohokrát a častokrát zlyhávala. Potom je podľa mňa na mieste otázka, či by stále išlo o komunikáciu. Ak by niekto tvrdil, že áno, ja by som ju nazval neúspešnou. Myslím si, že si to uvedomoval aj Wittgenstein, no problém bude zrejme inde. Wittgenstein píše, že máme nahradiť duševný obraz (t. j. význam) slova jeho vonkajším predmetom, ktorý vidíme (t. j. objektom, na ktorý výraz referuje). Teda pozornosť obracia zo sémantiky na pragmatiku! Používanie výrazov súvisí s pragmatikou, nie so sémantikou. Tým sa menia aj prístupy ku skúmaniu pôvodne nastolenej otázky, čo je to význam slova. Kým sémantické koncepcie (napr. Frege, Russell) ponúkajú odpoveď, že významom výrazu je to, čo daný výraz vyjadruje, povedzme jeho obsah, pragmatické koncepcie (napr. neskorý Wittgenstein, Strawson) ponúkajú inú odpoveď, a to, že významom výrazu je jeho použitie v danom kontexte. A práve na tomto nerozlišovaní (sémantiky a pragmatiky) podľa mňa stroskotávajú aj mnohé dnešné filozofické debaty. Wittgenstein ďalej píše: „Omyl, ktorého sa dopúšťame, možno vyjadriť takto: Hľadáme používanie znaku, ale hľadáme ho, ako keby bol predmetom, *koexistujúcim* so znakom.“ (s. 30) Podľa neho veta nadobúda význam na základe jazyka, v ktorom je vyjadrená. Potom rozumieť vete znamená rozumieť jazyku.

Ďalej sa zamýšľa nad myslením a dôvodí, že nie je duševnou činnosťou, ale operáciou so znakmi (pod ktorými chápe vety), napríklad pri hovorení či písaní. Akt myslenia môže byť vykonaný rukou, keď myslíme prostredníctvom písania, tvrdí Wittgenstein, alebo môže byť vykonaný ústami a hrtanom, keď myslíme prostredníctvom hovorenia. Pokiaľ ide o naše predstavy, nemôžeme uviesť podľa neho žiadneho činiteľa. Odlišuje predstavy od myslenia. Wittgenstein sa zamýšľa aj nad tým, kde, na akom mieste prebieha myslenie a odpovedá: „Ak hovoríme o mieste, kde prebieha myslenie, máme právo povedať, že je ním papier, na ktorý píšeme, alebo ústa, ktoré hovoria. A ak hovoríme o hlave alebo mozgu ako o mieste myslenia, používame výraz ‘miesto myslenia’ v odlišnom zmysle.“ (s. 33) Zistenie, že myslenie sú určité fyziologické procesy, ktoré zodpovedajú našim myšlienkam, nebude pre mnohých zrejme dostatočne uspokojivé. Wittgenstein dokonca úsmevným spôsobom ilustruje, čo doslovne znamená, že myslenie prebieha v mozgu. Tiež vysvetľuje, že na to, aby sme nejakému výrazu udelili význam, nestačí, že sme o ňom presvedčení, veríme mu, cítime ho, že je to tak a tak.

Problematika učenia sa jazyku tiež zaujala Wittgensteinovu pozornosť. Ilustratívne približuje, ako sa podľa neho tento proces deje. Uvádza príklad s číselným radom, pričom zdôrazňuje, že ak čísla sú v súlade s nejakým pravidlom, to ešte neznamená, že nie sú v súlade aj s množstvom iných pravidiel. Myslím, že na toto sa častokrát zabúda.

Rovnako je možné, aby čísla (v číselnom rade) neboli v súlade so žiadnym pravidlom. Pripodobňuje to k šachovej partii.

Tiež poukazuje na omyl, keď sa zamieňa dôvod a príčina. Spôsobuje to nejednoznačné používanie slova „prečo“. „Na to, aby si poznal dôvod, ktorý si mal pre vyslovenie nejakého tvrdenia, pre konanie istým konkrétnym spôsobom atď., nie je nevyhnutné nijaké množstvo zhodujúcich sa zážitkov a tvrdenie o tvojom dôvode nie je hypotézou.“ (s. 44) Potom uviesť príčinu Wittgenstein pripodobňuje k výpočtu, pomocou ktorého sme dospeli k určitému výsledku. Túžba po všeobecnosti, ktorá nám je akosi vlastná, ako píše Wittgenstein, je potom spojená s konkrétnymi filozofickými zmätkami.

Analogicky to platí aj pre jazyk. Pripravuje nás tak na to, čo je dominantné pre tzv. neskorého Wittgensteina, a to jazykové hry. Ako sám hovorí, ide o spôsoby používania znakov (t. j. viet), sú to formy nášho jazyka, s ktorými už dieťa začína používať slová. Potom skúmanie jazykových hier je skúmaním primitívnych foriem jazyka, čo však nie je skúmaním aj ich pravdivostnej hodnoty. Píše, že pre dieťa je takmer nemožné veriť, že nejaké slovo môže mať dva či viac významov. To zrejme platí aj o mnohých dospelých. Zrejme to súvisí s našou túžbou po všeobecnosti a jedinečnosti. To však vedie k tomu, že „človek, ktorý upadol do filozofického zmatku, vidí zákon v spôsobe, akým sa nejaké slovo používa, a keď sa ho pokúša dôsledne uplatňovať, dostáva sa do konfliktu s prípadmi, v ktorých vedie k paradoxným dôsledkom... Mýlna sa domnievame, že definícia je tým, čo odstráni ťažkosti,“ a o niečo ďalej pokračuje „Chcem, aby si si zapamätal, že slová majú tie významy, ktoré sme im udelili, a významy im udeľujeme pomocou vysvetlení.“ (s. 60) Tiež sa zamýšľa nad tým, čo je to čas. Túto otázku pripodobňuje k otázkam typu *Prečo?* a ponúka analogickú odpoveď, pričom uvádza *rozpor*, ktorý zmiatol aj Augustina Aurelia v jeho skúmaníach.

Jeho analýza toho, čo je to interpretácia a ako súvisí mienenie s hovorením, aké je používanie výrokovkej funkcie „Myslím si x“, je tiež zaujímavá. Kritizuje ideovú teóriu významu, ktorá tvrdí, že význam, resp. zmysel či myšlienka sú ideálne entity ako samostatne existujúce nezávisle od jazykového výrazu. Takto chápaný význam nazýva ako tieň faktu. Wittgenstein tvrdí, že veta vyjadruje zmysel iba vtedy, keď je prvkom nejakého systému jazyka. S tým možno súhlasiť, lebo žiadna veta nie je vetou mimo jazyka, v ktorom je vypovedaná. Na početných úvahách približuje aj filozofické problémy súvisiace s myšliou u realistov, idealistov a solipsistov. Kladie si otázku, či môžeme mať nevedomé myšlienky, nevedomé pocity. Psychoanalýza vraj nevedomé myšlienky objavila, ale do tejto problematiky sa nemienim púšťať. Aj Wittgenstein upriamuje svoju pozornosť na to, čo by sme mohli nazvať vedomými myšlienkami. „Zdravý rozum možno obhajovať pred útokmi filozofov iba tým, že vyriešime ich zmatky, t. j. tým, že ich vyliečime z pokušenia útočiť proti zdravému rozumu; nie tým, že preformulujeme názory zdravého rozumu.“ (s. 103) Napokon nastoľuje aj problematiku identity, a to z epistemologického hľadiska.

V *Hnedej knihe* pokračuje v úvahách o jazyku, ako sa mu učíme. Wittgenstein to pripodobňuje k cvičeniu, tak sa cvičia zvieratá, aby vykonali určité úkony, a tiež podobnými metódami (pomocou príkladu, odmeny a trestu a pod.). Približuje, ako fungujú ostentívne definície pri učení a tento postup nazýva učením slov ukazovaním. Dieťa sa podľa neho učí jazyku tak, že pomenúva veci, t. j. vyslovuje slová, na ktoré učiteľ ukazuje, prípadne dieťa len opakuje slová, ktoré učiteľ vyslovuje. Rovnako sa to týka aj číselníkov, teda učiteľ bude ukazovať na príslušný počet predmetov a takto

názorne číslovky vysvetľovať. Pri ukazovaní sa používa gesto, no to je použité v uvedených dvoch príkladoch učenia sa (veciam a číslovkám) odlišne.

Ďalej tu Wittgenstein osobitým spôsobom zavádza, čo je vlastné meno. Hovorí, že vlastné meno je pridelované nejakému určitému objektu tak, že naň ukážeme a zároveň vyslovíme jeho meno. „Dajme tomu, že rukou ukazujem na nejaký modrý sveter.“ (s. 131) Pritom vykonané gesto je použité zasa odlišným spôsobom. Keďže problematika vlastných mien je veľmi špecifická, nebudem zachádzať do podrobností. Jednou z koncepcií je, že vlastné meno je menom len toho objektu, na ktorý meno referuje v reálnom svete. Teda ak objekt vo svete neexistuje, nemá vlastné meno. Myslím si, že Wittgenstein (aspoň na tomto mieste) nemal na mysl toto, ale „vlastné meno“ používa voľnejšie, skôr ako singulárny výraz.

Rôzne typy učenia sa jazyku potom Wittgenstein nazýva *jazykovými hrami*. Tento pojem hrá ústrednú úlohu v jeho azda najpopulárnejšej práci *Filozofické skúmania*. „Jazykové hry, ktoré opisujeme, však nepokladáme za neúplné časti nejakého jazyka, ale za jazyky úplne samy osebe, za úplné systémy ľudského dorozumievania.“ (s. 133) Jazykovou hrou je potom aj učenie sa jazyku matematiky, fyziky, chémie či iných vied.

Ďalej odlišuje vetu od slova. Vetou nazýva úplný jazykový znak v určitej jazykovej hre, ktorá sa skladá zo slov. Samozrejme, že veta sa môže skladať aj len z jedného slova. Podľa jazykovej hry odlišuje príkazy od vysvetlení či opisov atď. Určité typy jazykových hier – menovite ostenzívne definície a učenie sa pomocou obrázkov, ktoré sú pomenované – považuje a nazýva ako vzory. (Ide o non-verbálne nástroje komunikácie, prípadne onomatopoické slová. Môže to byť veľa druhov symbolov). Zámerne podáva nepresné vysvetlenie. Slová a vzory majú odlišné druhy funkcií. Ako hovorí, nejde mu o nejakú konečnú logickú dualitu. Potom približuje rôzne hry a spôsoby výcviku pri učení sa – či už pomocou tabuliek, alebo ostenzívnych definícií, alebo niečoho iného. Tieto prostriedky nazýva pravidlami, pričom používanie jedného pravidla môže byť vysvetlené pomocou iného pravidla. Nedefinuje pravidlo, uvádza však jeho rôzne aplikácie. „Približne povedané, to, čo nazývame pravidlom, charakterizuje, že ho možno opakovane aplikovať v neobmedzenom počte prípadov.“ (s. 152) Učenie sa jazyku považuje za sociálny proces, nakoľko jediniec nepoužíva jazyk ako prostriedok komunikácie mimo spoločenstva (ktorého je súčasťou). Jazyk sa učíme aj odpozorovaním zo správania/používania slov inými.

Opäť rozmýšľa nad tým, čo je to čas. Uvažuje aj nad používaním výrazu „možnosť“ či o používaní výrazov ako „včera“, „pred rokom“, „o päť minút“ atď. V súvislosti s nimi poukazuje na zdroje filozofických zmätkov, ktoré môže spôsobovať napríklad nejaká analógia – ktorú sme prijali –, pomocou ktorej interpretujeme časové okamžiky. Potom si kladie otázku o význame „teraz“. „Funkcia slova ‘teraz’ je úplne odlišná od funkcie nejakého spresnenia času... Ak sa však namiesto *celej jazykovej hry* pozeráme iba na kontexty, na zvraty jazyka, v ktorých sa toto slovo používa, tak sa táto odlišnosť zastiera.“ (s. 169) Slovo „teraz“ teda nepovažuje za názov časového okamžiku. Čo sa týka slova „toto“, podľa mňa správne vysvetľuje, že veta obsahujúca slovo „toto“ bez ukazovacieho gesta nemá zmysel. Z logicko-sémantického hľadiska – „toto“ spolu s výrazom, na ktorý sa slovo „toto“ vzťahuje, napr. „toto individuum“ –, ide o tzv. pravý indexický výraz, resp. demonstratívum, čo je taký jazykový výraz, ktorý musí byť sprevádzaný príslušným gestom. Teda činiteľ deja, napríklad pri akte hovorenia, zároveň ukazuje na daný referent demonstratíva, pričom adresát interpretuje akt ukázania.

Uvažujme napr. vetu: „Toto individuum je môj učiteľ“, pričom zároveň ukazujem práve na jedného učiteľa.

Druhú časť *Hnedej knihy* začína úvahou, čo je pocit, že niečo poznáme. Dáva ho do protikladu s prekvapením, s pocitom, že niečo nepoznáme, a týmto smerom rozvíja svoje ďalšie myšlienky. To, ako veci poznávame, no nie z psychologického, ale skôr z epistemologického hľadiska, rozvíjal Russell vo svojom článku *Poznanie na základe oboznámenosti a poznanie z deskripcie* (pozri *Organon F*, 1997, č. 3). Wittgenstein sa zamýšľal nad podobnosťami jednotlivých zážitkov, ktoré máme s predmetmi alebo farbami, napríklad pri učení sa, medzi zážitkami rozoberá mnohé analógie. Povedal by som, že tieto jeho početné úvahy sa týkajú skôr filozofie mysle než epistemológie. Zaujima ho i to, čo je predstava, ako, prípadne kde vzniká. Uvažuje aj o vôli, úmyselných a neúmyselných činoch, o psychických obrazoch [mental pictures], ktorých existenciu odôvodňuje tým, že existujú pamäťové obrazy (s. 246). Rozoberá vzťah štvorca s uhlopriečkami so svastikou, ktorú nám za istých okolností môže pripomínať. Za akých? Aká hra sa to hrá? Stačí sa len začítať do početných strán Wittgensteinových úvah. „Keď sme si zaumienili, že dáme mená hľadiskám, z akých kresbu vidíme, vyvolali sme dojem, že tým, že sme videli kresbu dvoma odlišnými spôsobmi a zakaždým sme niečo povedali, sme vykonali čosi viac než iba túto nezaujímavú činnosť... Preto teda nasledujúce otázky nie sú bezvýznamné, ale týkajú sa samej podstaty veci.“ (s. 257) Napokon sa dotýka problému, či sú výroky estetiky objektívne alebo subjektívne, tiež sa zamýšľal nad tým, či existuje protiklad medzi „priamym“ (akýmsi skutočným) a „nepriamym“ opisom, napríklad opisom nejakého pocitu.

Myslím si, že obe knihy nám pomôžu nahliadnuť do Wittgensteinovho bohatého myšlienkového sveta a uvedomiť si, čím všetkým sa zaoberal. Nakoľko preberá nespočetné množstvo problémov, mnohé iba naznačuje, načrtáva a necháva zatiaľ nedoriešené. Nás, čitateľov, to i tak môže obohatiť. Túto možnosť máme aj vďaka čitateľnému prekladu tak náročného textu, ktorého sa úspešne zhostil Dezider Kamhal. Oceňujem, že prekladateľ dáva poznámky pod čiarou, ktoré pomôžu mnohé vyjasniť. Tiež to, že na mnohých miestach dáva do hranatých zátvoriek anglický výraz, čo pomôže presnejšie pochopiť danú myšlienku, ktorú chcel autor vyjadriť. Mnohé výrazy, ktoré Wittgenstein používa, sa ťažko prekladajú, i keď ide zdanlivo o jednoduché slová ako „picture“ či „image“ čiže „kópia/zobrazenie“ a „obraz/predstava“. Preklad sťažuje aj to, že Wittgenstein nepoužíva uvedené výrazy vždy v jednom a tom istom zmysle. Svedčí o tom aj fakt, že napr. slovo „image“ by v určitých kontextoch mohlo byť preložené aj ako „mentálna reprezentácia“. Preto som rád, že aj slovenský čitateľ si môže prečítať tieto Wittgensteinove úvahy a postrehy.

Jozef Žilinek

Mgr. Jozef Žilinek
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR